

Mateusz Hübner

ORCID [0000-0003-0438-4315](https://orcid.org/0000-0003-0438-4315)

Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów
Polskiej Akademii Nauk (Warszawa, Polska)

mateuszhubner@wp.pl

Portrety zagranicznych instytucji wsparcia twórczości naukowej i kulturalnej na łamach rocznika „Nauka Polska” a Fundusz Kultury Narodowej

Abstrakt

W 1928 roku powstał w Polsce Fundusz Kultury Narodowej. Była to państwowa instytucja powstała z inicjatywy uznanego działacza oświatowego i naukowego Stanisława Michalskiego, którą poparli Józef Piłsudski i Prezydent RP Ignacy Mościcki.

W artykule przedstawiono – stanowiące swoisty portret – analizy dotyczące zagranicznych instytucji wsparcia twórczości naukowej i kulturalnej, publikowane w roczniku „Nauka Polska”. Ukazano podobieństwa i różnice między polskim Funduszem a zagranicznymi instytucjami w sferze organizacyjnej oraz w praktycznej działalności.

Słowa kluczowe: *Fundusz Kultury Narodowej, Stanisław Michalski, „Nauka Polska”, nauka, kultura, instytucja*

INFORMACJA O PUBLIKACJI		e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		 BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU
CYTOWANIE				
Hübner, Mateusz 2023: Portrety zagranicznych instytucji wsparcia twórczości naukowej i kulturalnej na łamach rocznika „Nauka Polska” a Fundusz Kultury Narodowej. <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 22, ss. 433–471. DOI: 10.4467/2543702XSHS.23.012.17703 .				
OTRZYMANO: 29.05.2023 ZAAKCEPTOWANO: 25.08.2023 OPUBLIKOWANO ONLINE: 05.10.2023	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA 		
WWW	https://ojs.ejournals.eu/SHS/ ; https://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/archiwum			

The Portraits of Foreign Institutions Supporting Scientific and Cultural Activity on the Pages of a Yearbook “Science and Letters in Poland” and National Culture Fund

Abstract

In 1928, the National Culture Fund was established in Poland. It was a public institution, established at the instigation of the respected educational and scientific activist Stanisław Michalski, and supported by Józef Piłsudski and the President of the Republic of Poland, Ignacy Mościcki.

The article presents specific portraits: the analyses of foreign institutions, supporting scientific and cultural creativity, which were published in the yearbook “Nauka Polska”. The article shows the similarities and differences between the Polish Fund and the foreign institutions in terms of organisation and practice.

Keywords: *National Culture Fund, Stanisław Michalski, “Science and Letters in Poland”, science, culture, institution*

1. Utworzenie Funduszu Kultury Narodowej

Przejęciowa poprawa koniunktury gospodarczej w Polsce umożliwiła utworzenie instytucji operującej środkami z budżetu państwa – Funduszu Kultury Narodowej. Była to państwowa instytucja powstała z inicjatywy uznanego działacza oświatowego i naukowego Stanisława Michalskiego, którą poparli Józef Piłsudski i Prezydent RP Ignacy Mościcki¹. W prezydenckim orędziu z 27 marca 1928 roku, inauguracyjnym Sejm i Senat II kadencji, odczytanym w obu izbach przez Piłsudskiego, stwierdzono, że poprawa sytuacji na arenie międzynarodowej oraz stanu finansów państwa umożliwią parlamentarzystom podjęcie

¹ Zob. więcej Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej: APAN), Kasa im. J. Mianowskiego, sygn. 47. Artur Śliwiński. Ze wspomnień osobistych o Stanisławie Michalskim, k. 20–24. *Notatka o założeniu Funduszu Kultury Narodowej*, [W:] *Fundusz Kultury Narodowej 1937*, ss. 57–60.

prac w zakresie podniesienia moralnej i materialnej kultury tak bardzo u nas zaniedbanej nie z naszej, lecz innej winy².

Było to oczywiste nawiązanie do strat wynikających z doświadczenia okresu zaborów. W kolejnych dniach, jeszcze w marcu, posłowie i senatorowie sfinalizowali prace nad ustawą o nadzwyczajnych inwestycjach państwowych, na mocy której przeznaczono „z zapasów kasowych” 5 mln zł „na utworzenie specjalnego funduszu na cele kulturalne”, którym był Fundusz Kultury Narodowej³. Formalnoprawną podstawę działań Funduszu stanowiła uchwała Rady Ministrów z 2 kwietnia 1928 roku. W uchwale tej stwierdzono, że zadaniem Funduszu „jest materialne popieranie polskiej nauki i sztuki”⁴.

FKN czynił to za pośrednictwem zasiłków i stypendiów – kierowanych na naukę oraz szeroko pojętą sztukę, do której zaliczano literaturę, twórczość teatralną i filmową, muzykę oraz plastykę. Statut nowo utworzonej instytucji został zatwierdzony 2 czerwca 1928 roku – na drugim posiedzeniu Komitetu Funduszu Kultury Narodowej⁵.

Powstanie FKN nieznacznie poprzedziło dziesiątą rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości. Odrodzona po I wojnie światowej Polska, która utraciła niepodległość w 1795 roku po III rozbiórce, nie posiadała ugruntowanej tradycji zinstytucjonalizowanej polityki wsparcia, obejmującego twórczość naukową, a w szerszym zakresie kulturalną. Sięgnięcie do zagranicznych wzorców okazało się więc przydatne.

Do działań podejmowanych poza Polską odwołał się Stanisław Michalski na Zamku Królewskim w Warszawie w lutym 1928 roku podczas spotkania z Józefem Piłsudskim, Prezydentem Ignacym Mościckim oraz historykiem i literatem, byłym premierem – Arturem Śliwińskim. Na tym spotkaniu, na którym zapadła decyzja o utworzeniu FKN,

² *Otwarcia sesyj Sejmu i Senatu dokonał Marszałek Piłsudski doniosłem oredżiem po usunięciu z Sali demonstrujących powierników Moskwy*, „Polska Zachodnia”, nr 88: 28 III 1928, s. 1.

³ Dz.U. 1928 nr 43 poz. 420. Ustawa z dnia 31 marca 1928 r. o nadzwyczajnych inwestycjach państwowych, ss. 958–959.

⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), sygn. 99-27, Uchwała Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1928 r. w sprawie utworzenia Funduszu Kultury Narodowej, k. 115–116.

⁵ *Ibidem*, sygn. 99-27, Statut Funduszu Kultury Narodowej, k. 126–130. W statucie tym stwierdzono, że zadaniem FKN „jest materialne popieranie polskiej twórczości naukowej i artystycznej”.

Michalski podkreślił znaczenie popierania młodych ludzi, co w perspektywie prowadziło do wykształcenia osób kompetentnych w pracy na rzecz dobra państwa. Powołał się na przykład rządu Wielkiej Brytanii, który doceniając znaczenie młodych indywidualności zdecydował zaprzestać w okresie I wojny światowej ochotniczego werbunku

aby nie pozbawić narodu najlepszych jednostek [...] w tym celu rozłożono podatek z krwi, przez pobór, na całą ludność kraju⁶.

Michalski do czasu objęcia funkcji dyrektora Funduszu był dyrektorem Departamentu Nauki i Szkół Wyższych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Nieprzerwanie kontynuował prace jako kierownik Działu Naukowego Kasy imienia Józefa Mianowskiego. Był też od 1918 roku redaktorem rocznika „Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój” – pierwszego na świecie czasopisma naukoznawczego⁷. Te informacje publikowane przez polskich uczonych z jego inspiracji na łamach tego periodyku posiadały szczególną wartość w kontekście Funduszu Kultury Narodowej. Zawierały one wyniki obserwacji instytucji realizujących wsparcie twórczości naukowej i kulturalnej w innych państwach niż II Rzeczpospolita. Wyniki te publikowano w formie artykułów w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Informacje sprzed 1928 roku stanowiły źródło, z którego Michalski czerpał zanim powstał FKN. Pozwalały na wybranie zagranicznych wzorców działania, które byłyby przydatne do stosowania w Polsce. Dane z kolejnych lat, gdy Fundusz przyznawał już wsparcie, stanowiły dodatkową argumentację dla polityków i decydentów, ułatwiającą ubieganie się o środki na kolejne lata. Były też materiałem pozwalającym na ukazanie analogii między FKN a zagranicznymi instytucjami w praktycznej działalności. Na łamach „Nauki Polskiej” analizowano prace rozmaitych instytucji – lokalnych, a także działających w skali całego państwa, obejmujących różne gałęzie twórczości oraz dedykowanych tylko jej poszczególnym dziedzinom, w działalności opierających się na środkach społecznych czy też państwowych. W każdej zinstytucjonalizowanej idei wsparcia twórczości naukowej czy szerzej kulturalnej można odnaleźć pewne analogie z Funduszem Kultury Narodowej

⁶ *Notatka...*, s. 58.

⁷ O Stanisławie Michalskim zob. więcej: Piskurewicz 1993.

w Polsce – wyrażające się w generalnym pragnieniu wsparcia środkami finansowymi różnych dziedzin twórczości. Wyodrębnienie instytucji o charakterze ogólnokrajowym, obejmujących wsparciem różne dziedziny ze środków państwowych pozwala na wskazanie szczegółowych analogii w stosunku do FKN, ale także pewnych zasadniczych różnic, tworzących zróżnicowane modele zinstytucjonalizowanego wsparcia w różnych krajach.

2. Committee of the Privy Council for Scientific and Industrial Research

W Wielkiej Brytanii, do której Stanisław Michalski odwołał się podczas spotkania na Zamku Królewskim, w 1915 roku ustanowiono *Committee of the Privy Council for Scientific and Industrial Research* (Komitet Badań Naukowych i Przemysłowych Tajnej Rady Królewskiej) – instytucję, ukierunkowaną przede wszystkim na rozwój i organizację badań naukowych oraz przemysłowych, ale odwołującą się również do potrzeb „nauki czystej”. Instytucja ta rozdzielała środki przyznane przez parlament na naukę. Za istotne Komitet uznawał przekazywanie pieniędzy zwłaszcza na badania dotyczące przemysłu. Komitet i jego organ doradczy – *Advisory Council*, uzyskały status oddzielnego departamentu jako *Department of Scientific and Industrial Research*. Andrzej Tretiak zwrócił uwagę:

Zarząd tego Departamentu stanowi komisja: „Committee of the Privy Council”, wyznaczona przez króla z Iona Rady Przybocznej, złożonej z najwybitniejszych mężów stanu, byłych prezydentów, ministrów, prawników.

Departamentowi – ponoszącemu odpowiedzialność przed parlamentem – przyznano uprawnienia odrębnego ministerstwa. Jan Wojciechowski stwierdził:

Chcąc dać pojęcie o zakresie działania Departamentu (*Department of Scientific and Industrial Research*), musimy zaznaczyć, że do obowiązków jego należy: 1) popieranie badaczy naukowych specjalnie w zakresie nauki czystej, 2) organizowanie przemysłu narodowego w stowarzyszenia badawcze współdzielcze, 3) kierownictwo i koordynowanie

badania z celami narodowymi i 4) pomoc w odpowiednich badaniach, przedsięwziętych przez towarzystwa naukowe i organizacje zawodowe.

Tretiak odwołał się do trzech celów wykorzystywania środków:

- 1) na badania naukowe podejmowane we własnym zakresie;
- 2) na popieranie badań naukowych prowadzonych przez stowarzyszenia przemysłowe;
- 3) na stypendja, celem przygotowania pracowników umysłowych do tego typu badań.

Przy Departamencie działały rady międzyministerialne – *Co-ordinating Boards*, które utworzono

w celu harmonizowania pracy technicznej różnych zakładów państwowych morskich, wojskowych i lotniczych, jak również organizowania pracy naukowej badawczej możliwie oszczędnie pod względem pieniężnym i osobowym.

Co-ordinating Boards miały związek z obronnością – odpowiadały za synchronizowanie prac naukowych realizowanych przez urzędy wojskowe i cywilne. Departament inicjował stowarzyszenia badawcze (*Research Associations*), które prowadziły badania naukowe, były też płaszczyzną koordynacji prac uczonych, przemysłowców, a także odbiorców twórczości. Andrzej Tretiak wskazał na politykę niskich wydatków administracyjnych Departamentu⁸.

3. Inicjatywy francuskie

Środowisko naukowe w Polsce ze szczególnym zainteresowaniem obserwowało wzorce propagowane we Francji. Na łamach drugiego tomu „Nauki Polskiej” z 1919 roku opublikowano przetłumaczoną na język polski ankietę, którą przeprowadzono wśród uczonych z Akademii Paryskiej na czele z Danielem Berthelotem. Pragnieniem inicjatorów ankiety we Francji było określenie kierunków rozwoju francuskiej twórczości. W jej ramach wypowiedzieli się uczeni, politycy i przemysłowcy⁹. W tomie XIV „Nauki Polskiej” zwrócono uwagę na istniejącą od

⁸ Zob. więcej Wojciechowski 1925, ss. 385–392 oraz Tretiak 1927, ss. 276–312.

⁹ Do ankiety dołączono omówienie przygotowane przez Stanisława Małkowskiego. Małkowski 1919, ss. 610–613.

1923 roku *Office National des Recherches Scientifiques et des Inventions* (Narodowy Urząd Badań Przyrodniczych i Przemysłowych oraz Wynalazków), który został utworzony na podstawie uchwały Senatu i Izby Deputowanych z 29 grudnia 1922 roku oraz prezydenckiego dekretu z 16 stycznia kolejnego roku. Urząd ten ukierunkowano na popieranie nauki stosowanej dzięki państwowym subwencjom. Został podporządkowany Wydziałowi Szkół Wyższych Ministerstwa Oświecenia Publicznego i Sztuki. Posiadał osobowość prawną oraz korzystał z finansowej autonomii. Kierownictwo nad Urzędem sprawowała Rada Narodowa pod przewodnictwem ministra oświaty. W Radzie obecny był też – mianowany przez prezydenta Francji – komisarz rządowy oraz 145 członków delegowanych między innymi przez Senat, Izbę Deputowanych, uczelnie, instytucje naukowe, ale i związki zawodowe czy ministerstwa. Urząd pracował pod kierownictwem dyrektora mianowanego przez francuskiego prezydenta na wniosek ministra oświaty. Działalność *Office National des Recherches Scientifiques et des Inventions* stanowiła świadectwo próby zintegrowania twórczości naukowej z produkcją przemysłową i urzędami państwowymi. Na początku lat trzydziestych XX wieku subwencje państwowe na rzecz Urzędu wynosiły ok. 2 mln franków rocznie¹⁰.

Jeszcze w 1923 roku do Narodowego Urzędu Badań Przyrodniczych i Przemysłowych oraz Wynalazków *włączono do Caisse des recherches scientifiques* (Kasa pomocy na badania naukowe), której tradycje sięgały początku XX wieku. Kasa ta działała opierając się na *środkach* państwowych, przyjmowała też dary i zapisy. Podlegała Ministerstwu Oświecenia Publicznego i Sztuki. Zarząd nad Kasą sprawowała Rada Administracyjna, do której wchodziła przedstawiciele Senatu, Izby Deputowanych, Izby Rozrachunkowej, ministerstw, a także członkowie wybrani przez sekcje Komisji Technicznej Kasy. Komisja Techniczna odpowiadała za rozdział środków¹¹.

W 1924 roku przy *Centre International de Synthèse* (Międzynarodowy Instytut Syntezy Naukowej) utworzono w Paryżu *Fondation „Pour la Science”* (Związek Fundacji „Dla Nauki”). Związek Fundacji miał za zadanie obronę „nauki czystej” przed utylitarystycznym podejściem wobec nauki. W statucie Fundacji z 1925 roku przyjęto za cel „posuwanie naprzód i koordynowanie pracy badawczej w dziedzinie nauki

¹⁰ *Kronika zagraniczna* 1931, ss. 306–312.

¹¹ *Ibidem*, ss. 312–314.

czystej i przeciwdziałanie w ten sposób zbyt ciasnej specjalizacji uczonych i utylitaryzmowi w nauce”. *Fondation „Pour la Science”* zrzeszała uczonych z różnych państw¹².

W „Kronice zagranicznej” zacytowano – bez podawania nazwiska – słowa jednego z posłów Izby Deputowanych, wypowiedziane w trakcie obrad nad budżetem wojskowym. Posel ten stwierdził, że zarówno rząd, jak i francuscy uczeni wychodzili z założenia, iż „nauka czysta jest rodzicielką projektów realnych”, otwierających drogę do rozwoju gospodarczego oraz przyczyniającą się do cywilizacyjnego postępu. W końcu 1929 roku Jean Perrin przedstawił projekt państwowej instytucji *Service National de la Recherche Scientifique*, mającej sprawować opiekę nad twórczością naukową. Projekt jej powołania nie doczekał się realizacji.

W 1930 roku powstały jednak dwie instytucje ukierunkowane na wsparcie francuskiej twórczości naukowej – społeczna *Fondation Nationale pour la Recherche Scientifique* oraz państwowa *Caisse Nationale des Sciences*.

Powstanie *Fondation Nationale pour la Recherche Scientifique* (Fundacja Narodowa Popierania Badań Naukowych) z siedzibą w Paryżu stanowiło zwieńczenie zabiegów środowiska naukowego. Celem Fundacji było wspieranie badań teoretycznych w obszarze matematyki, fizyki, chemii, biologii oraz nauk przyrodniczych. Fundacja Narodowa udzielała zasiłki na prace badawcze, przekazywała materiały oraz wsparcie techniczne. Jej zarząd sprawowała Rada Administracyjna, w skład której wchodził uczeni, przedstawiciele władz, finansjery oraz różni delegaci. Skład Biura Fundacji obierała Rada Administracyjna z grona własnych członków na trzyletnią kadencję. Władze państwa zatwierdzały uchwały Rady Administracyjnej – przykładowo – w sprawie przyjęcia przez Fundację Narodową darów i zapisów, a także kupna, sprzedaży czy zamiany nieruchomości. Jednym ze źródeł finansów Fundacji były środki skierowane na jej potrzeby przez parlament, ale też samorządy departamentalne i gminne, instytucje oraz rządy i protektoraty kolonii¹³.

Państwowa *Caisse Nationale des Sciences* (Kasa Narodowa Nauki) została ustawowo powołana przy Ministerstwie Oświaty. Pierwotnie przyjęto, że francuska Kasa będzie realizowała działania dysponując środkami w wysokości 500 000 franków – przyznawanymi w formie rocznej dotacji. Jeszcze w 1931 roku rząd francuski wprowadził stałą

¹² Zob. więcej *Kronika zagraniczna* 1934 ss. 429–436.

¹³ *Kronika zagraniczna* 1932 (XV), ss. 364–366.

roczną dotację w znacznie większej wysokości – 5 milionów franków. Organem zarządzającym Kasą Narodową Nauki była Rada Administracyjna na czele z przewodniczącym, którym mógł być minister oświaty bądź wskazany przez niego zastępca. W Radzie tej zasiadali niektórzy członkowie rządu i francuskiego parlamentu. Obecni w jej składzie byli również przedstawiciele środowiska naukowego z różnych uczelni i instytucji. Na charakter Kasy i jej model działalności wpływ miały zarówno władze francuskie, jak i środowisko naukowe. *Caisse Nationale des Sciences* została połączona – 30 października 1935 roku – z *Caisse des Recherches Scientifiques*. W wyniku tego przekształcenia powstała *Caisse nationale de la recherche scientifique* (Kasa Narodowa Badań Naukowych)¹⁴.

4. *Fondation Universitaire* i *Fonds National de la Recherche scientifique*

W 1920 roku podjęto zinstytucjonalizowaną formę wsparcia twórczości naukowej w Belgii. Wówczas została powołana ustawą *Fondation Universitaire* (Fundacja Uniwersytecka). Fundacja Uniwersytecka powstała w konsekwencji inicjatywy i wsparcia finansowego filantropa i działacza społecznego – w latach 1929–1933 prezydenta USA – Herberta Hoovera. Jednym z jej priorytetów było popieranie niezamożnej i utalentowanej młodzieży. Fundacja szybko rozszerzyła wsparcie, którym objęła również uczonych, badaczy i studentów, a także stowarzyszenia, instytucje, publikowane prace oraz czasopisma naukowe. Przekazywała zapomogi, stypendia, subsydia oraz środki na pomoce naukowe, organizowała wymianę profesorów. Istotne znaczenie przywiązywała do opieki nad bibliotekami naukowymi. Kierowała środkami do absolwentów belgijskich uczelni – młodych pracowników naukowych, którzy pragnęli dalej się kształcić w zagranicznych ośrodkach. *Fondation Universitaire* przyznawała stypendia na rok bądź dwa lata. Zarząd Fundacji Uniwersyteckiej stanowiła *Conseil d'administration* (Rada Administracyjna), tworzona między innymi przez delegatów grona profesorskiego. Innymi organami Fundacji były Biuro i Finansowy Komitet Doradczy. Fundacja posiadała dyrektora i sekretarza (sprawujących zarząd nad całością

¹⁴ *Ibidem*, ss. 357–367 oraz *Kronika zagraniczna* 1931, ss. 306–314.

administracji), powoływanych przez Radę. Każde wykorzystanie środków Fundacji na określony cel przez Radę musiało zostać poprzedzone aprobatą Komitetu¹⁵.

Środki finansowe pozyskane od belgijskiego społeczeństwa umożliwiły utworzenie *Fonds National de la Recherche scientifique* (Narodowy Fundusz Badań Naukowych). Powstanie tego Funduszu wynikało z inicjatywy belgijskiego króla Alberta. Królowi zależało przede wszystkim na skłonieniu kręgów przemysłowych do wsparcia nauki, a w jej obrębie uczonych prowadzących badania. Na posiedzeniu Belgijskiej Królewskiej Akademii Nauk, Literatury i Sztuki, 26 listopada 1927 roku, Król stwierdził:

Trzeba, aby ludzie nauki, uwolnieni od trosk materialnych, mogli skupić cały wysiłek swej myśli na badaniach naukowych. Trzeba wszelkimi sposobami starać się o to, aby pobudzać, popierać i podtrzymywać zamiłowanie do pracy naukowej.

Te słowa stanowiły bezpośredni impuls do podjęcia działań. *Fonds National de la Recherche scientifique* powołano rozporządzeniem królewskim 2 czerwca 1928 roku¹⁶. Na potrzeby Funduszu trafiały środki ofiarowane przez banki, a także przemysłowców, handlowców i prywatne osoby. W efekcie już po trzech miesiącach od listopadowego wystąpienia Króla środki na rzecz Funduszu wyniosły łącznie ponad 100 milionów franków belgijskich¹⁷. Celem było popieranie badań naukowych – opierając się na apartyjnym i apolitycznym kierunku. Zarząd Funduszu powierzono *Conseil d'Administration* (Radzie Administracyjnej) – złożonej przede wszystkim z uczonych z różnych ośrodków, ale i z przedstawicieli władz Funduszu, a także przemysłowców i ważniejszych ofiarodawców. Na czele Rady stał prezes, który miał do pomocy wiceprezesów. Istniało Biuro Funduszu, tworzone przez: prezesa Funduszu, rektorów belgijskich uniwersytetów, przedstawicieli innych szkół

¹⁵ Kridl 1929, ss. 183–188.

¹⁶ *Kronika zagraniczna* 1931, s. 292.

¹⁷ Kridl 1929, ss. 189–190. Finalnie Fundusz został powołany na podstawie rozporządzenia królewskiego z 2 czerwca 1928 roku, a więc – co stanowiło zbieg okoliczności – w dniu, w którym w Polsce został przyjęty statut Funduszu Kultury Narodowej. *Kronika zagraniczna* 1931, s. 292.

wyższych (każda po dwóch), a także trzech członków obranych przez Radę oraz dyrektora Funduszu¹⁸.

Kridl wskazał na łączenie z działaniami *Fonds National de la Recherche scientifique* pragnienia wsparcia przez Belgów „nauki czystej”, bezinteresownych badań naukowych pozbawionych cech utilitarnego podejścia. Zdaniem króla Alberta

nauka czysta jest podstawą i nieodzownym warunkiem istnienia wiedzy stosowanej”, a „los narodów, nie troszczących się o naukę i uczonych, naznaczony jest piętnem upadku¹⁹.

Na początku 1932 roku dekretem królewskim powołano Fundację im. Francqui – z zadaniem wspierania twórczości naukowej. Nazwa patrona pochodziła od ministra spraw wewnętrznych Belgii Emila Francqui, który ofiarował na rzecz Fundacji – jako kapitał zakładowy – kwotę 100 000 franków belgijskich. Fundacja im. Francqui posiadała Radę Administracyjną oraz Biuro. Przyznawała nagrody naukowe, organizowała wykłady zagranicznych uczonych w uniwersytetach w Belgii, rozdzielała stypendia młodym uczonym belgijskim na studia w zagranicznych ośrodkach. Prace Fundacji im. Francqui uzupełniały działania Funduszu Narodowego oraz Fundacji Uniwersyteckiej. Prowadziły skoordynowaną działalność – ich wspólnym prezesem był minister Emil Francqui, a dyrektorem Jean Willems²⁰.

5. Model holenderski

Znacznie mniej informacji analizowanych w „Nauce Polskiej” dotyczyło sąsiedniej Holandii. W roczniku z 1927 roku holenderski językoznawca, członek Polskiej Akademii Umiejętności, Nikolas van Wijk odwołał się do różnych państwowych i prywatnych stypendiów dla studentów. Jak zauważył:

Przy Akademii Umiejętności istnieje t. zw. Ramsay Memorial Fund, wydający zasiłki chemikom na wyjazd do Anglii na badania naukowe.

¹⁸ Kridl 1929, s. 190.

¹⁹ *Ibidem*, s. 189.

²⁰ *Kronika zagraniczna* 1933, ss. 270–272.

Dodał też:

Organizacji odpowiadającej Kasie Mianowskiego niema w Holandji, istnieją tylko mniejsze organizacje popierające naukę.

Wskazał na inicjowanie przy holenderskich uniwersytetach prywatnych organizacji wspierających studia naukowe – jako przykład podając *Universiteitsfonds*²¹. Realia holenderskie cechowała decentralizacja działań na rzecz rozwoju kultury narodowej.

6. Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas i Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas

Eugeniusz Frankowski wskazał na utworzoną w 1907 roku w Madrycie organizację o nazwie *Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas* (Stowarzyszenie do Szerzenia Studiów i Badań Naukowych), którą kierował profesor Ramon y Cajal. Była to instytucja państwowa – czerpiąca środki od władz Hiszpanii. *Junta* kierowała na zagraniczne studia profesorów i uznawanych za wybitnych młodych stypendystów o predyspozycjach do pracy badawczej. Pracownicy naukowci uchodzący za zdolnych, jeśli byli niezamożni, otrzymywali od *Junty* kilkuletnie stypendia. Wsparciem obejmowano nie tylko profesorów, ale i zdolną młodzież, której ułatwiano dostęp do pomocy naukowych oraz środowisk badawczych²².

W 1931 roku powstała Druga Republika Hiszpańska. Państwo to za pomocą kultury i jej instytucji zmierzało do ugruntowania własnego bytu. Szczególne znaczenie w działaniach podejmowanych w tym zakresie miała *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas* (Hiszpańska Fundacja Narodowa) z siedzibą w Madrycie. Do jej utworzenia doprowadził minister oświaty w pierwszym republikańskim rządzie – Marcelino Domingo y Sanjuán. Formalnoprawną podstawą działalności Fundacji był dekret rządowy z 13 lipca 1931 roku,

²¹ van Wijk 1927, ss. 314–315, 324–325.

²² Frankowski 1931, ss. 232–234, 237.

który zatwierdziły Kortezy 5 grudnia tego roku. Hiszpańska Fundacja Narodowa miała na celu organizowanie i popieranie badań naukowych, a także „poczynąń zmierzających do udoskonalenia metod pracy”. Fundacja stanowiła wyraz zabiegów podejmowanych w zakresie reformy ustroju państwowego, ale i oddziaływania na wartości stanowiące kulturę narodową. Nadrzędnym celem było przyczynienie się do rozwoju kulturalnego poprzez wspieranie środkami poszczególnych badaczy. Zgodnie z dekretem z 13 lipca *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas* udzielała wsparcia badaniom naukowym „zarówno w dziedzinie teorii jak i praktyki”, przygotowywała personel naukowy, wspierała też szczególnie utalentowane indywidualności. Fundacja zajmowała się również nakłanianiem prywatnych przedsiębiorców do współpracy w prowadzeniu badań przydatnych w rozwijaniu przemysłu, koordynowaniem prac instytucji i pracowni naukowych oraz kształtowaniem środowiska naukowego. Dbała o utrzymywanie i rozwijanie więzi naukowych łączących Hiszpanię z zagranicą, co czyniła poprzez umożliwianie wymiany profesorów i studentów, sprzyjanie współpracy instytucji naukowych na płaszczyźnie międzynarodowej czy prowadzenie do uczestnictwa hiszpańskich uczonych w międzynarodowych zjazdach naukowych. *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas* inicjowała reformy ukierunkowane na kształtowanie nowych metod pracy, rozwijanie różnych dziedzin z zakresu życia kulturalnego, naukowego, oświatowego, ale i gospodarczego oraz innych obszarów niezbędnych do funkcjonowania państwa, jak służba zdrowia. Fundacja tworzyła instytuty badawcze, fundowała stypendia i zasiłki na wydawnictwa naukowe. Zgodnie z ustawą z 23 lipca 1932 roku, przekazywano corocznie na potrzeby Fundacji subwencje z budżetu hiszpańskiego Ministerstwa Oświaty. Subwencje te miały stopniowo wzrastać – od miliona do co najmniej 15 milionów peset. Zarząd nad *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas* sprawowała *Dirección Administrativa* (Kierownictwo Administracyjne). Organ ten odpowiadał za administrację i wykorzystanie funduszy, organizację Funduszu, a także mianowanie personelu powołanych przez Fundację instytucji bądź jej podlegających. Utworzono też *Consejo de Administración*, a więc Radę Fundacji, która stanowiła organ doradczy i nadzorczy *Dirección Administrativa*. Rada ta mianowała dyrektora Fundacji, określała cele przeznaczania środków, odpowiadała także za ogólną linię działań Fundacji. Na prace *Fundación Nacional* wpływ wywierali też reprezentujący

rząd kontroler oraz przedstawiciele związanych z Fundacją instytucji naukowych. Rząd hiszpański mianował dyrektora Fundacji oraz pierwszy skład jej Rady²³.

7. La Società Italiana per il Progresso delle Scienze

Roman Pollak, historyk literatury i profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, wskazał na prace istniejącego od 1907 roku *La Società Italiana per il Progresso delle Scienze* (Towarzystwo Popierania Nauki) z siedzibą w Rzymie. To włoskie Towarzystwo ukierunkowano na popieranie badań oraz organizowanie życia naukowego za pośrednictwem kongresów, zebrań, nagród czy zasiłków. *La Società Italiana per il Progresso delle Scienze* tworzyły sekcje odpowiadające poszczególnym gałęziom nauk. W artykule „Nowe usiłowania na polu popierania nauki we Włoszech” Roman Pollak zwrócił uwagę na działalność Fundacji Aleksandra Volty, odwołał się też do przekazania włoskiemu premierowi w 1929 roku przez Towarzystwo elektryczne „Edison” kwoty 10 milionów lirów jako funduszu do dyspozycji nowo tworzonej „Akademji włoskiej”. Środki te skierowano w intencji przyznawania nagród czy stypendiów oraz finansowania podróży i ekspedycji czy kosztów uczestnictwa w kongresach naukowych. Towarzystwo elektryczne „Edison” wspierało również finansowo Politechnikę Mediolańską²⁴.

8. Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft

Środowisko naukowe w Polsce obserwowało też wzorce realizowane w pokonanych w I wojnie światowej Niemczech. Nabierało to dodatkowej wartości wobec znaczenia nauki niemieckiej i sąsiedztwa II Rzeczypospolitej z Republiką Weimarską, a następnie III Rzeszą. Artykuł poświęcony formom opieki nad nauką w Niemczech przygotował filozof i historyk – Bogdan Suchodolski. Trzon artykułu

²³ *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas w Madrycie* 1936, ss. 344–346. Artykuł powstał na podstawie broszury *Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas. Legislación 1931–1934*, Madryt [b. r.]. Do tego polski – niepodpisany autor – opierał się na informacjach, jakie redakcja „Nauki Polskiej” uzyskała od Zarządu Fundacji.

²⁴ Pollak 1925, ss. 307–333 oraz *Idem*, 1929, ss. 261–266.

stanowił opis działalności *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* (Towarzystwo Popierania Nauki Niemieckiej). Towarzystwo to zostało powołane w 1920 roku, czyli w okresie kryzysu gospodarczego spowodowanego hiperinflacją. Jego powstanie stanowiło efekt zabiegów reprezentantów niemieckich akademii naukowych, uniwersytetów, szkół wyższych, instytutów i towarzystw²⁵. Głównym dążeniem Towarzystwa była ochrona niemieckiej nauki przed upadkiem wynikającym z trudności, jakie Republika Weimarska przeżywała w powojennej dobie²⁶. Kierunek prac *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* określali dostarczyciele funduszy. Od początku największe wsparcie pochodziło od rządu. Do tego w społeczeństwie zarówno bankowcy, przemysłowcy, handlowcy, jak i rolnicy byli gotowi do ponoszenia ofiar na rzecz nauki²⁷. Suchodolski podał, że Towarzystwo dysponowało rocznie kwotą 8 milionów marek niemieckich (później światowa recesja gospodarcza wymusiła zmniejszenie tej kwoty). Z czasem Towarzystwo stało się nawet stałą pozycją w zwyczajnym budżecie niemieckiego państwa. Posiadało autonomię organizacyjną w stosunku do władz, co zapobiegało jego etatyzacji i zbiurokratyzowaniu. Rządowa kontrola została rozciągnięta jedynie nad finansowym zakresem prac Towarzystwa²⁸. Towarzystwo materialnie popierało uczonych, w szczególności obejmując wsparciem i opieką (stypendia i zasiłki) najmłodszych badaczy. Przekazywało książki i odpowiednie wyposażenie, zapewniało środki na wyjazdy naukowe, a także wydawanie książek oraz czasopism. Zajmowało się również inicjowaniem powstawania nowych prac naukowych i organizowaniem prac zbiorowych. Niemcy dbali o to, by Towarzystwo podejmowało działania sprzyjające rozwojowi „nauki czystej” w intencji wykorzystania jej osiągnięć w życiu codziennym. Był to efekt oddziaływania uczonych, nadających ton pracom

²⁵ Suchodolski 1929, s. 206.

²⁶ W statucie Towarzystwa przyjęto, że cel stanowi „odwrócenie grożącego nauce niemieckiej wskutek dzisiejszego ciężkiego położenia gospodarczego niebezpieczeństwa zupełnego upadku. Towarzystwo pragnie zużyć środki pieniężne wpływające zarówno z publicznych jak i prywatnych źródeł jak najkorzystniej dla wspólnego pożytku całej nauki niemieckiej i dzięki reprezentowanej w swem kole wiedzy fachowej i doświadczeniu pracować nad utrzymaniem koniecznych do życia podstaw tej nauki”. Cyt. za: *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, ss. 204–205.

²⁸ *Kronika zagraniczna* 1931, s. 319.

organizacyjnym Towarzystwa. Opinie uczonych stanowiły podstawę do jego działań zmierzających do generalnego ukierunkowywania niemieckiej nauki. Jednym ze świadectw działań Towarzystwa Popierania Nauki Niemieckiej w zakresie organizowania prac zbiorowych było, od 1928 roku, wydawanie własnego periodyku „Deutsche Forschung – aus der Arbeit der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft (Deutsche Forschungsgemeinschaft)”. W 1929 roku *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* zmieniło nazwę na *Deutsche Gemeinschaft zur Erhaltung und Förderung der Forschung*, w skrócie określane jako *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, czyli Niemiecka Fundacja Badawcza²⁹. Suchodolski zwrócił uwagę na określenie *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (Niemiecka Fundacja Badawcza), wskazujące na ewolucję Towarzystwa od formy popierającej naukę do uwzględniającej działania z zakresu organizacji badań naukowych³⁰.

9. Rask-Ørsted Fond

Ingeborg Stemann – lektorka języków skandynawskich na Uniwersytecie Poznańskim – przedstawiła na łamach „Nauki Polskiej” poszczególne pozycje budżetowe w ramach duńskiego Ministerstwa Oświaty. Odwołała się do zagadnienia wsparcia twórczości naukowej w Danii przez specjalne fundacje. Jedną z nich była istniejąca od 4 października 1919 roku *Rask-Ørsted Fond* (Fundację Rasmusa Raska i Hansa Christiana

²⁹ *Kronika zagraniczna* 1937, s. 255.

³⁰ Suchodolski 1929, ss. 205, 212, 216. Jako inne przykłady zinstytucjonalizowanego wsparcia w Niemczech Suchodolski wymienił *Die Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* (Towarzystwo Popierania Nauk im. ces. Wilhelma) – utworzone w 1911 roku pod pretekstem obchodów 100-lecia Uniwersytetu. Towarzystwo to dysponowało składkami członkowskimi oraz środkami od niemieckich przemysłowców. Po I wojnie światowej było finansowane także przez rządy pruski i niemiecki. W Niemczech działały też regionalnie zinstytucjonalizowane inicjatywy na rzecz wspierania twórczości naukowej – przykładowo *Königlich Württembergische Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften* (Wirtemberskie Towarzystwo Popierania Nauk) czy *König-Friedrich-August Stiftung für wissenschaftliche Forschung zu Leipzig* (Fundacja Króla Fryderyka Augusta do Badań Naukowych w Lipsku). Ibidem, ss. 249–252, 255–256. Suchodolski zwrócił też uwagę na prace dwóch instytucji popierających naukę, ulokowanych w Szwajcarii – *Aluminium Fonds* w Neuhausen oraz *Stiftung für wissenschaftliche Forschung an der Universität Zürich*. Obie były fundacjami tworzonymi z darów czy inicjatywy społecznej. *Idem* 1929b, ss. 258–260.

Ørsteda)³¹. Na potrzeby działalności tej Fundacji państwo przekazało rocznie środki przekraczające 5 milionów koron duńskich. Jako organ kierowniczy Fundacji ustanowiono Komitet – w jego składzie zasiadali z wyboru delegaci Ministerstwa, Sejmu, uczeni oraz fundacji „Carlsbergfond”. Za cel Fundacji przyjęto „popieranie nauki duńskiej w łączności z badaniami międzynarodowymi”. Oznaczało to popieranie prac duńskich uczonych zmierzających do rozwinięcia współpracy z zagranicznym środowiskiem naukowym. Odwołano się do popierania duńskich instytucji naukowych oraz indywidualnie uczonych – podejmujących się „nawiązywania i podtrzymywania łączności pomiędzy nauką duńską i międzynarodową”. Zadaniem Fundacji było też popieranie organizacji międzynarodowych zjazdów oraz wspieranie ogłaszania duńskich wydawnictw w tłumaczeniu na obce języki. Stemann wskazała też na „Carlsberg Fond”, stanowiącą największą prywatną fundację, której cel stanowiło wspieranie nauki w Danii. Do założenia tej fundacji doprowadził w 1876 r. piwowar z Kopenhagi Jacob Christian Jacobsen. W pierwszym okresie działalności dysponowała kwotą miliona koron duńskich, w kolejnych latach jej budżet znacząco powiększano. Od 1902 istniała też druga Carlsberg-Fondet – również założona przez Jacobsena. Miała na celu wspieranie życia artystycznego, zakupywanie arcydzieł sztuki, udzielanie zasiłków dla krajowych artystów oraz teoretyków sztuki³². Obie fundacje Jacobsena wspierały za pośrednictwem stypendiów i zasiłków. Ich istnienie było związane z animowaniem i rozwijaniem badań z zakresu browarnictwa fermentacji. Stemann odwołała się również do utworzonych w pierwszej połowie XIX wieku prywatnych fundacji: *Hjelmstjerne-Rosencrone* oraz *Raben-Levelzau*, które wspierały duńską naukę poprzez środki na publikacje, kształcenie, podróże naukowe oraz fundowanie nagród³³.

³¹ Rasmus Rask (1787–1832) był językoznawcą i nordystą. Zaliczał się do prekursorów językoznawstwa historyczno-porównawczego. Rask to autor gramatyki staroislandzkiej (1811). Hans Christian Ørsted, fizyk i chemik, odkrył zjawisko elektromagnetyzmu.

³² *Kronika zagraniczna* 1932 (XVI), s. 133.

³³ Stemann 1925, ss. 334–349.

10. Działania Norwegów

W 1919 roku, a więc równoległe z duńską Fundacją Rasmusa Raska i Hansa Christiana Ørsteda, powstał w Norwegii *Statens Forskningsfond* (Państwowy Fundusz Badań Naukowych). Fundusz ten dysponował kwotą 3 milionów koron, był nienaruszalny i każdego roku powiększany przez dodawanie $\frac{1}{10}$ odsetek. *Statens Forskningsfond* tworzyły dwa działy: humanistyczny i matematyczno-przyrodniczy. Oba posiadały własne zarządy i pracowały niezależnie. W skład zarządów działów wchodziłi delegaci wskazani przez Norweską Akademię Nauk, poszczególne wydziały Uniwersytetu w Oslo, a także inne wyższe uczelnie i instytucje naukowe³⁴. Nie były to więc osoby wybrane przez władze państwowe – mimo że norweski Fundusz miał państwowy charakter. Ze *Statens Forskningsfond* związana była działalność *A/S Varekrigsforsikringsfond* – fundacje utworzonej w 1921 roku przez Towarzystwo Asekuracyjne *A/S Varekrigsforsikring*. Kierownictwo Funduszu sprawowała Rada złożona z 30 członków wskazanych przez Ministerstwo Handlu, parlament norweski, wyższe uczelnie oraz różne związki gospodarcze. W 1928 roku *Varekrigsforsikringsfond* rozdzielił 79 subwencji na łączną kwotę 125 950 koron norweskich³⁵.

Większe tradycje od *Statens Forskningsfond* posiadał w Norwegii *Fridtjof Nansens Fond til Videnskapens Fremme* (Fundusz im. Fridtjofa Nansena), który powstał w 1896 roku z dobrowolnych składek przekazywanych z okazji szczęśliwego powrotu z wyprawy polarnej Fridtjofa Nansena. *Fridtjof Nansens Fond til Videnskapens Fremme* ukierunkowano na popieranie norweskiej nauki³⁶. Była to największa i najważniejsza norweska instytucja realizująca działania w tym zakresie, do których zaliczało się wsparcie badań, wydawania publikacji, zachęcanie do podejmowania twórczości naukowej, wspomaganie uczonych w podejmowaniu niezależnej pracy naukowej, a także wypłacanie dożywotnio pensji pracownikom naukowym uznanym za szczególnie zasłużonych. W 1928 roku cały dochód z kapitałów Funduszu Nansena wynosił 323 910,57 koron norweskich. Norweska Akademia Nauk wskazywała czterech członków

³⁴ Broch 1930, s. 124.

³⁵ Ibidem, ss. 124–125.

³⁶ W artykule Brocha, który opracował Lunde, zawarta została błędna data utworzenia Funduszu – 1806 rok. Prawdopodobnie jest to literówka, ponieważ w roku tym nie było jeszcze na świecie Nansena (1861–1930).

Zarządu Funduszu Nansena, dwóch wybierały władze Uniwersytetu w Oslo z grona własnych profesorów, również dwóch delegował norweski parlament na trzyletnią kadencję. W zarządzie przypadalo także z urzędu miejsce ministrowi oświaty oraz – do śmierci 13 maja 1930 roku – profesorowi Nansenowi. W Funduszu jego imienia uczeni mieli duży wpływ – zagwarantowany w jego władzach.

W „Nauce Polskiej” uwzględniono też informacje o *Chr. Michelsens Fond i Chr. Michelsens Institutt for Videnskap og Aandsfribet* (Fundusz i Instytut Pracy Naukowej i Kulturalnej im. Chr. Michelsena), który działał w Bergen. Fundusz i Instytut powstały dzięki środkom Christiana Michelsena, w latach 1905–1907 premiera Norwegii. W końcu listopada roku 1929 Fundusz dysponował kwotą 5 500 000 koron norweskich. Jego środki przeznaczono na działalność Instytutu Pracy Naukowej i Kulturalnej. Nad Funduszem nadzór pełniła komisja rządowa³⁷.

11. Szwecja i Finlandia

Szwecja posiadała ugruntowane tradycje ofiarności społecznej na rzecz nauki – sięgające XVIII wieku. W „Nauce Polskiej” wskazywano skrótowo na działalność różnych fundacji – przeważnie związanych z pracami uniwersytetów, akademii i towarzystw naukowych. Istotne znaczenie posiadała fundacja *Nobelstiftelsen*, utworzona w 1895 roku. W porównaniu z Danią i Norwegią, w Szwecji działania na większą skalę w zakresie opieki państwowej nad naukę podjęto z opóźnieniem. W 1918 roku rząd szwedzki przystąpił do reorganizowania wspierającej kulturę fundacji *Långmanska Kulturfonden*. Fundacja ta nie posiadała jednak większych funduszy na wsparcie humanistyki w Szwecji³⁸. Z tego powodu szwedzcy uczeni zabiegali u króla Gustawa V o zainicjowanie specjalnego Funduszu, składając w 1927 roku na ręce władcy specjalny memoriał. Inicjatywa uczonych zyskała aprobatę Rady Ministrów, co skłoniło króla Szwecji do przekazania łącznie 400 000 koron szwedzkich ze środków uzyskanych z loterii państwowej. Statut nowego Funduszu, przygotowany przez uczonych reprezentujących szwedzką Akademię Nauk, został zatwierdzony w 1928 roku. Nowo utworzony Fundusz ukierunkowano na wsparcie badań w zakresie humanistyki,

³⁷ Broch 1930, ss. 117–118.

³⁸ *Kronika zagraniczna* 1932 (XVI), ss. 124, 129–131.

opiekę nad szwedzkimi zbiorami publicznymi, dziełami sztuki, księgami, archiwaliami, a także innymi materiałami posiadającymi wartość naukową bądź znaczenie narodowe. Złożony z pięciu członków Komitet Funduszu był upoważniony do rozdziału jego środków. Przewodniczącemu Komitetu wybierał król, a po dwóch pozostałych członków kanclerz do spraw uniwersytetów i Akademia³⁹.

W „Nauce Polskiej” z 1925 roku ukazał się artykuł „Stan materialny nauki i nauczania w Finlandji”. Niepodpisany autor przedstawił wydatki Ministerstwa Oświaty, zagadnienie statystyki szkolnej i nauczania akademickiego oraz subwencji państwa fińskiego – kierowanych na naukę i sztukę w 1924 roku do niepaństwowych funduszy naukowych w dyspozycji uniwersytetów. Powołał się także na *Svenska kultur Fonden*, będący szwedzkim funduszem prywatnym, na który składała się kwota około 7 ½ milionów fińskich marek. Odsetki z tego funduszu wykorzystywano na szwedzkie cele naukowe i kulturalne, co wynikało z obecności na terytorium Finlandii licznej szwedzkiej mniejszości narodowej. Zbliżony charakter – choć ukierunkowany na Finlandię – posiadała istniejąca od 1917 roku „Ogólna Kasa Postępu i Kultury Alfreda Cordeлина”. Dysponując rocznie kwotą około 2 mln fińskich marek Kasa ta wspierała nie tylko naukę, ale i literaturę, sztukę oraz oświatę ludową⁴⁰.

12. Kultūras Fonds

Znacznie bliższe polskiej specyfice były rozwiązania przyjęte w państwach, które – tak jak II RP – powstały w konsekwencji I wojny światowej. Rozwiązania przyjęte na Łotwie analizował w „Nauce Polskiej” Władysław Lichtarowicz, który był działaczem społecznym i oświatowym, posiadającym doświadczenie w pracy nauczycielskiej w szkołach na terenie Rygi⁴¹. Lichtarowicz analizował prace *Kultūras Fonds* (Fun-

³⁹ *Kronika zagraniczna* 1932 (XVI), s. 131.

⁴⁰ *Stan materialny nauki i nauczania w Finlandji* 1925 „Nauka Polska” 1925, R. V, ss. 374–384.

⁴¹ W działaniach społecznych i oświatowych, także w roli nauczyciela, dbał o polską społeczność na Łotwie. Zyskał wiele doświadczenia – w Rydze pracował przez 28 lat, od 1889 do 1917 roku. Działalność pedagogiczną i społeczną Lichtarowicza – kontynuowaną i rozwijaną w II RP – doceniał Stanisław Michalski. Dyrektor FKN przedstawił wspomnienie o Lichtarowiczu podczas okazjonalnej akademii w Wilnie (14 II 1933), upamiętniającej zmarłego w 1932 Lichtarowicza. Michalski 1933, ss. 62–65.

dusz Kultury) – przeznaczonego do popierania szeroko pojętej kultury, przede wszystkim sztuki i oświaty⁴². *Kultūras Fonds* został utworzony w 1920 roku. Łotewska Rada Ministrów przyjęła na posiedzeniu 28 października tego roku przepisy dotyczące nowo powstałej instytucji (uzyskały moc prawną 18 XI 1920). *Kultūras Fonds* powstał przy resorcie oświaty. Zgromadzenie Konstytucyjne na Łotwie w 1921 roku przyjęło ustawę o Funduszu Kultury. Jako cel tej instytucji przyjęto:

Sumy, którymi fundusz kultury rozporządza, przeznaczone są na popieranie i szerzenie nauki, sztuki i oświaty, jak również na zasiłki dla pracowników naukowych i instytucyj, na nagrody za wyróżnione prace, wynalazki i odkrycia, na stypendia dla kontynuowania studiów, na podróże zagraniczne w celach naukowych, na popularyzację nauki i sztuki oraz na wszelkie inne podobne cele dla szerzenia oświaty⁴³.

W kolejnym roku, gdy na Łotwie powstał Sejm, przyjęta została ustawa o Funduszu jako główna podstawa prawna. Był to nowy etap w rozwoju łotewskiej instytucji, który stwarzał jej perspektywę rozwinęcia działalności. Na Łotwie zdecydowano o wprowadzeniu wynoszącego 3% dodatku do opłat zgodnych z obowiązującymi na Łotwie taryfami, za przewóz towarów, bagażu i osób koleją żelazną (wylączone były towary i osoby transportowane na koszt państwa). Środki pozyskane tą drogą stanowiły jedno ze źródeł dochodów *Kultūras Fonds*. Innym źródłem pozyskiwanych środków był – również wynoszący 3% – dodatek do cen od sprzedaży napojów alkoholowych. Przyjmowanie ofiar i zapisów testamentowych było jednym ze świadectw możliwości posiadania przez *Kultūras Fonds* majątku własnego. Zarząd nad *Kultūras Fonds* sprawowała Rada, odpowiadająca za rozdział zasiłków. Skład Rady był wybierany przez Sejm. Na podstawie przepisów z 1920 roku do Rady zaliczano prezydenta Zgromadzenia Konstytucyjnego, premiera oraz ministra oświaty. Ustawa z 1921 roku zwiększyła jej skład o 6 posłów – wskazanych przez Zgromadzenie Konstytucyjne. Funkcja przewodniczącego Rady należała z urzędu do prezydenta Zgromadzenia. W grudniu 1922 roku

⁴² Artykuł Lichtarowicz przygotował opierając się na wydanej na Łotwie w formie książkowej pracy „*Kultūras Fonds*”. Zob. *Kultūras Fonds* 1928.

⁴³ Nowicki 1937, s. 4.

przyjęto, że w składzie Rady ma zasiadać łącznie 16 członków: prezydent Sejmu (w roli przewodniczącego), premier, minister oświaty oraz 13 posłów, których delegował Sejm. Kompetencje i skład Rady świadczyły o silnym związaniu *Kultūras Fonds* z lotewskimi władzami. Rada *Kultūras Fonds* suwerennie decydowała o wewnętrznym porządku podejmowanych działań. Z grona własnych członków wylaniała specjalną komisję. Była to „mała rada” – w jej składzie zasiadali minister oświaty (z urzędu w roli przewodniczącego) oraz 5 członków. Pozostali członkowie Rady byli upoważnieni do uczestniczenia w obradach z głosem doradczym. Do obszaru działań „małej rady” zaliczono rozpatrywanie podań o wsparcie ze środków *Kultūras Fonds*. Jak zauważył Lichtarowicz, to w „małej radzie” ogniskował się główny ciężar pracy instytucji. Przy lotewskiej instytucji funkcjonowały komisje rzeczoznawców. Ich prace świadczyły o istnieniu rozbudowanych agend Funduszu Kultury na Łotwie. Lichtarowicz wskazał na ponad 20 komisji rzeczoznawców, które posiadały zróżnicowany charakter⁴⁴.

13. Eesti Kultuurkapital

Innym państwem, które pojawiło się – podobnie jak Polska – na mapie w wyniku I wojny światowej była Estonia. Celem Estończyków było stworzenie autonomicznej instytucji, niezależnej od zbiurokratyzowanych urzędów państwowych. W 1925 roku estoński rząd doprowadził do powołania *Eesti Kultuurkapital*, a więc Estońskiego Funduszu Kultury. Za zadanie Estońskiego Funduszu Kultury uznano tworzenie i popieranie instytucji ukierunkowanych na uprawianie bądź popularyzowanie twórczości naukowej i artystycznej. *Eesti Kultuurkapital* inicjował i wspierał instytucje służące szkolnictwu artystycznemu. Przyczyniał się także do rozwijania kultury fizycznej. Kierował zapomogi do osób zasłużonych w pracach na rzecz szeroko pojętej kultury, obejmując wsparciem również ich rodziny. Estoński Fundusz Kultury składał się z kwot pochodzących z budżetu państwa. Nie było to jednak jedyne źródło dochodu. Instytucja ta czerpała środki z zapisów oraz stałych dochodów: 2½ % z zysków pochodzących z monopolu spirytusowego, grzywny pobieranej od osób ukaranych za zakłócanie porządku publicznego w stanie upojenia alkoholowego, 3% uzyskanych

⁴⁴ Lichtarowicz 1929, ss. 294–295, 321–322.

z wpływów z akcyzy tytoniowej oraz 5% od przedstawień kabaretowych i 10% od kinematograficznych (w obu przypadkach w ramach specjalnego podatku od rozrywek). *Eesti Kultuurkapital* otrzymywała także po 2 korony estońskie od każdego wydawanego paszportu zagranicznego. Ze wszystkich źródeł Fundusz rocznie mógł liczyć na około 400 000 koron estońskich. Połowa tej kwoty – około 200 000 koron estońskich – znajdowało się w dyspozycji *Hariduse ja sotsiaal-minister* (ministra oświaty i opieki społecznej), odpowiadającego za przekazywanie środków na cele „ogólno-kulturalne”, do których zaliczały się przede wszystkim badania naukowe dotyczące estońskiego kraju i narodu. Ze środków pozostających w gestii ministra kierowano również wsparcie na zasiłki dla muzeów, towarzystw naukowych i wydawnictw. Pozostałe 200 000 koron estońskich z *Eesti Kultuurkapital* trafiało do kilku specjalnych funduszy, które cechowała autonomia organizacyjna oraz ukierunkowanie na wsparcie literatury, muzyki, plastyki, teatrów, kultury fizycznej i dziennikarstwa. Organem zarządzającym *Eesti Kultuurkapital* była Rada składająca się z 10 członków. Wśród jej członków był minister oświaty i opieki społecznej – pełniący rolę przewodniczącego. W 1930 roku drugim członkiem rządu w Radzie był minister obrony krajowej. Rząd mianował czterech innych członków Rady – na okres trzech lat spośród uznanych działaczy kulturalnych. Do obrania również czterech członków było uprawnione Zgromadzenie Państwowe – *Riigikogu*, będące jednoizbowym parlamentem Estonii. Rada zajmowała się rozważaniem ogólnych potrzeb kulturalnych. Rozpatrywała podania o wsparcie. Wnioskowała o rozdzielenie budżetu *Eesti Kultuurkapital* między fundusze specjalne. Zdaniem Stanisława Herbsta, który analizował działalność *Eesti Kultuurkapital*, to praca „funduszy specjalnych stanowi właściwy sens Funduszu Kultury”.

Poszczególne fundusze specjalne posiadały wyodrębnione zarządy – złożone z delegatów towarzystw naukowych i zawodowych. Fundusze specjalne charakteryzowała szeroko zakrojona inicjatywa – w obrębie której mieściło się tworzenie i utrzymywanie nowych instytucji, fundowanie nagród, zasiłków oraz stypendiów⁴⁵.

⁴⁵ *Kronika zagraniczna* 1933, ss. 289–291.

14. Masarykův Fond pro podporu vědeckého badání i Denisův Fond

W tomie V „Nauki Polskiej” historyk i teoretyk literatury Konrad Górski zwrócił uwagę na popieranie przez część czeskich towarzystw naukowych twórczości naukowej, w tym wydawnictw. Tradycyjnie bazowały na inicjatywie prywatnej i ofiarności społeczeństwa. Nieliczne spośród tych towarzystw korzystały z niewielkiego rządowego wsparcia⁴⁶.

Profesor Uniwersytetu Karola w Pradze i generalny sekretarz Czechosłowackiej Narodowej Rady Badań František Ulrich poinformował, że decyzją rządu Republiki Czechosłowackiej, 1 marca 1935 roku, powstał przy *Ceskoslovenská Národní Rada Badatelská* (Czechosłowacka Narodowa Rada Badań), *Masarykův Fond pro podporu vědeckého badání* (Fundusz Wspierania Badań Naukowych im. Masaryka). Zadaniem tego Funduszu było popieranie twórczości naukowej w Czechosłowacji w zakresie różnych dziedzin wiedzy. Czechosłowacki Fundusz przeznaczal zasilki na pomoce niezbędne do pracy naukowej, druk prac oraz zagraniczne studia. Fundusz Masaryka ukierunkowano w głównej mierze na wspieranie młodych pracowników naukowych – w szczególności tych, którzy mieli w przyszłości stanowić personel uniwersytecki. *Masarykův Fond pro podporu vědeckého badání* bazował na dotacji rządowej, wynoszącej 3 miliony koron czeskich. Na ogłaszanie drukiem prac młodych uczonych przekazywano odsetki od tej kwoty. Wsparciem mogli być objęci wszyscy obywatele Czechosłowacji – niezależnie od wyznania czy narodowości. Funduszem im. Masaryka zarządzało Kuratorium, w którym znaleźli się członkowie Prezydium Czechosłowackiej Narodowej Rady Badań, reprezentanci ministerstw oraz największych ofiarodawców na rzecz tej instytucji. Równolegle, także 1 marca 1935 roku, nadano statut *Denisův Fond* (Funduszowi im. Ernesta Denisa), który istniał od 7 kwietnia 1920 roku, kiedy to został powołany na mocy ustawy celem udzielania wsparcia na potrzeby wyższych studiów poza granicami kraju czechosłowackiej młodzieży. Majątek zakładowy *Denisův Fond*, którym zarządzało Ministerstwo Szkolnictwa i Oświaty Narodowej, wyniósł 6 milionów koron czeskich. Przyjęto, że

⁴⁶ Górski 1925, ss. 350–373.

połowa dochodu od majątku zakładowego *Denisiw Fond* będzie zasilala Fundusz Masaryka – w intencji wykorzystania na stypendia kierowane do mlodych badaczy, pragnacych ze srodkow tych odbyc zagraniczne studia⁴⁷.

15. Węgry i Rumunia

W artykule „Dzisiejsza organizacja nauki węgierskiej i jej warunki materialne” węgierski językoznawca związany z Polską, János Tomcsányi, wskazał na utworzenie 18 czerwca 1922 roku przez związek szkół wyższych specjalnej komisji – *Magyar Tudománytento Bizottság*. Jej zadaniem było objęcie opieką pracy naukowej w szkołach wyższych – z tego powodu została określona mianem „pogotowia naukowego”. Komisja zakupywała książki i czasopisma zagraniczne, udzielała także wsparcia poprzez stypendia naukowe⁴⁸. W 1931 roku Tomcsányi poinformował uchwaleniu na Węgrzech ustawy o zagranicznych instytutach węgierskich. Na jej podstawie państwo inicjowało tworzenie węgierskich instytutów w różnych krajach. Władze za pośrednictwem Ministerstwa Oświaty kierowały stypendia dla studentów i badaczy. Utworzona została Rada Stypendialna. Na podstawie orzeczenia Rady minister asygnował przyznawanie stypendiów. W składzie Rady znalazło się wielu uczonych. Prezesa i wiceprezesa tego organu mianował regent Królestwa Węgier Miklós Horthy⁴⁹.

W Rumunii jednym ze źródeł wsparcia nauki była *Casa Școalelor* (Dom Szkół) – działająca przy rumuńskim Ministerstwie Oświaty. Do zakresu działalności *Casa Școalelor* zaliczało się udzielanie zaopatrzenia pracowni naukowych szkół średnich, wydawanie książek, przyznawanie subwencji uniwersytetom i towarzystwom, a także stypendiów akademickich. Istniały też specjalne fundacje wspierające rumuńską kulturę narodową⁵⁰.

⁴⁷ *Kronika zagraniczna* 1938, ss. 243–245.

⁴⁸ Tomcsányi 1927, ss. 336–337.

⁴⁹ Idem 1931, ss. 182–183.

⁵⁰ Sergescu 1934, ss. 200, 205–206.

16. National Academy of Sciences i National Research Council

Wzorców charakteryzujących Fundusz Kultury Narodowej można upatrywać nawet poza Europą, choć w ogólnym zakresie. W tomie IV „Nauki Polskiej” z 1923 roku Florian Znaniecki stwierdził: „wszystkie kraje europejskie pozostały daleko w tyle poza Ameryką w zakresie fundacyj specjalnych na cele naukowe – nawet biorąc pod uwagę różnice bogactwa narodowego [...]. W przeciwieństwie do większości społeczeństw europejskich, gdzie ogół składa na państwo cały ciężar popierania nauki i nie poczuwa się do obowiązku samorzutnego przyczyniania się do rozwoju wytwórczości i kultury intelektualnej, społeczeństwo amerykańskie bardzo mało liczy pod tym względem na ustrój państwowy, federalny czy stanowy, lecz uważa zakładanie i podtrzymywanie fundacyj naukowych za normalne zadanie działalności prywatnej”. Równolegle jednak – jak zauważył Znaniecki – wsparcia udzielał rząd federalny i władze stanowe. Mimo to wskazał na prymat prywatnego wsparcia nauki w USA. Charakterystyczna w modelu amerykańskim była rozwinięta działalność prywatnych funduszy, którymi zarządzały rady nadzorcze, wyznaczane przez właścicieli i uzupełniane przez kooptację. Zdarzało się, że członkami rad byli z urzędu członkowie rządu⁵¹. W tomie XVII „Nauki Polskiej” z 1933 roku ukazano działalność prowadzoną w Stanach Zjednoczonych przez *National Academy of Sciences* (Narodowa Akademia Nauk) i *National Research Council* (Narodowa Rada Badań). Do powołania Narodowej Akademii Nauk doprowadziło państwo, choć inicjatywa wyszła od uczonych. Była to organizacja ogólnonarodowa – utworzona w 1863 roku – zajmująca się koordynacją życia naukowego w USA. Przyjęła rolę naukowego doradcy rządu. Joseph Henry, prezes Akademii w latach 1868–1878 – w ramach

⁵¹ Zob. więcej Znaniecki 1923, ss. 487–504. Analizowanie w „Nauce Polskiej” prywatnych form wsparcia twórczości naukowej w formie specjalnych fundacji znalazło odzwierciedlenie zwłaszcza w opublikowanym w tomie XX rocznika artykule *Działalność Fundacyj Rockefellerowskich na polu popierania nauki*, autorstwa Felicji Kruszewskiej. Autorka za najważniejsze uznała fundacje tworzone przez miliardera Johna Davisa Rockefellera wraz z rodziną. Kruszewska 1935, ss. 168–206. Zob. też artykuł „Polityka fundacyj amerykańskich w dziedzinie zasiłków na badania naukowe” – *Kronika zagraniczna* 1939, ss. 337–348.

sprawozdania przygotowanego dla Kongresu w 1867 roku – stwierdził, że powołanie *National Academy of Sciences*

można było powitać, jako początek nowej epoki w historii myśli publicznej Stanów Zjednoczonych. Po raz pierwszy rząd tego kraju dał wyraz swemu uznaniu dla czystej nauki, jako zasadniczego czynnika umysłowego i materialnego rozwoju państwa.

Akademia pozyskiwała środki na działania w głównej mierze korzystając z dotacji fundacji amerykańskich. Kwoty uzyskane tą drogą przeznaczala na potrzeby *National Research Council*. Zainicjowanie tej Rady – utworzonej we wrześniu 1916 roku pod patronatem Akademii – również stanowiło efekt inicjatywy amerykańskich uczonych⁵².

17. Zagraniczne instytucje a FKN – podobieństwa i różnice

Artykuły publikowane w „Nauce Polskiej” wynikały z inicjatywy Stanisława Michalskiego. Tworzyły – chociaż bardzo zróżnicowany – obraz systemowego wsparcia twórczości w skali europejskiej, a nawet światowej. Stawały się istotnym argumentem na rzecz powstania i kontynuacji działań Funduszu Kultury Narodowej.

Powielanie wzorów angielskich przy organizacji Funduszu Kultury Narodowej w Polsce mogło mieć jedynie powierzchowny charakter. Brytyjczycy dysponowali dużo większymi środkami finansowymi na wspieranie oraz rozwijanie twórczości naukowej, a inwestycje w sferze zaawansowanego przemysłu były ugruntowane i znaczące. Polskie władze nie dysponowały finansami, które umożliwiłyby związanie nauki z przemysłem zgodnie z brytyjskim modelem. Polska odrodziła się jako kraj rolniczy (wyjątkiem był Górny Śląsk), a nie przemysłowy. W II Rzeczypospolitej nie byłoby więc racjonalne ukierunkowanie Funduszu na sprawy przemysłu. Instytucja działająca pod kierunkiem dyrektora Michalskiego zajmowała się zaspokojeniem najważniejszych potrzeb z obszaru kultury narodowej. Na analogie między francuskimi działaniami a polskim Funduszem Kultury Narodowej wskazał Stanisław Michalski w liście do Zygmunta Lubicz Zaleskiego – delegata

⁵² Zob. też *Kronika zagraniczna* 1933, ss. 240–257.

Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do spraw polsko-francuskiej wymiany kulturalnej. Dyrektor FKN zwrócił uwagę, że słyszał pogłoski o idei powołania francuskiego odpowiednika Funduszu Kultury Narodowej⁵³. Nawiązał w ten sposób do *Caisse Nationale des Sciences* – ustawowo powołanej przy Ministerstwie Oświaty. Działalność przy tym resorcie odróżniała jednak francuską Kasę od FKN, który działał w ramach Prezydium Rady Ministrów.

Prace instytucji belgijskich, a zwłaszcza *Fonds National de la Recherche scientifique*, świadczyły o pragnieniu wsparcia „nauki czystej” – wolnej od utylitarnej presji. Pragnienie to znamionowało FKN pod kierunkiem Stanisława Michalskiego. Belgijski Fundusz nie był jednak instytucją państwową, choć posiadał oparcie władz. Belgowie mieli większe możliwości, kontrastujące z ograniczeniami, które wpływały na FKN. Podczas gdy w działaniach belgijskiej Fundacji Uniwersyteckiej poszczególne organy odgrywały istotną rolę w bieżącej działalności, to w przypadku FKN niemal do wybuchu II wojny światowej brakowało nawet opiniodawczej Rady. Belgijska *Fondation Universitaire* została powołana do życia ustawą z 1920 roku. Ustawowego oparcia przez dziewięć lat pozbawiony był Fundusz Kultury Narodowej – utworzony stosunkowo późno, bo w 1928 roku. W Belgii Fundacja dysponowała Biurem, którego zadania wchodziły w zakres merytorycznego przedmiotu prac tej instytucji. W przypadku FKN dopiero nowy statut z 1938 roku przewidywał powstanie osobnego Biura⁵⁴. Do tego czasu administrowaniem Funduszu zajmowało się Biuro prezesa Rady Ministrów.

Na bezpośrednie analogie między Funduszem Kultury Narodowej a hiszpańską *Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas*

⁵³ Biblioteka Polska w Paryżu, Archiwum Zygmunta Lubicz Zaleskiego, Działalność Zygmunta Lubicz Zaleskiego jako Delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego we Francji. Koordynacja działań Funduszu Kultury Narodowej, sygn. 3863. List Stanisława Michalskiego do Zygmunta Lubicz Zaleskiego z 5 III 1931.

⁵⁴ W paragrafie szóstym statutu z 1938 roku stwierdzono: „/1/ Organem pracy Dyrektora jest Biuro Funduszu. /2/ Biuro dzieli się na referaty. Liczbę referatów, ich zakres działania oraz szczegółową organizację biura ustala Dyrektor i przedstawia Prezesowi Rady Ministrów do zatwierdzenia. /3/ Do biura należy prowadzenie sekretariatu Rady”. AAN, PRM, sygn. 99-43. Statut Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego, k. 6.

wskazał Eugeniusz Frankowski, który w Hiszpanii zebrał i opracował materiały do organizacji nauki jako stypendysta FKN⁵⁵.

Frankowski odwołał się do *Junty* jako instytucji,

która posiada w sobie wiele cech wspólnych z niektórymi naszymi instytucjami, jak np. z Kasą im. Mianowskiego i Funduszem Kultury Narodowej⁵⁶.

Faktycznie jednak wiele zadań *Junty* wykraczało poza zakres działań realizowanych w II RP przez FKN.

Zauważalne są pewne analogie między FKN a niemieckim *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*. W wyniku modernizacji organizacyjno-prawnej FKN w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku uległ poszerzeniu zakres kompetencji tej instytucji. Podstawy prawne stanowiła nie tylko ustawa o Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego z 16 lipca 1937 roku, ale i nowy statut instytucji, który ukazał się jako zarządzenie prezesa Rady Ministrów z dnia 10 listopada 1938 roku. W statucie tym przyjęto:

Fundusz Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego rozwija działalność badawczą, organizacyjną i subwencyjną⁵⁷.

Ten kierunek – wyrażający się w ewolucji w stronę działań z obszaru organizacji badań naukowych – znamionował również *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*. Realia, w jakich działał FKN były trudniejsze niż te, w których funkcjonowało niemieckie Towarzystwo. *Die Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* charakteryzował znacznie szerszy rozmach działalności. Niemcy posiadali dokładniejsze możliwości oceny i analizy potrzeb nauki we własnym kraju, co wynikało z rozbudowanej struktury Towarzystwa. Istniejące od 1920 roku Towarzystwo dysponowało dużo większymi środkami niż Fundusz. Gdy powstawał

⁵⁵ Decyzją Komitetu FKN z 14 maja 1930 roku Frankowskiemu zostało przyznane 3 000 zł na odbycie podróży naukowej do Hiszpanii. Wyjazd ten był związany z prowadzonymi przez niego badaniami nad kulturą materialną Basków. Do Hiszpanii wyjechał na trzy miesiące w 1930 roku. *Pierwsze sprawozdanie* 1931, ss. 37–38. Frankowski był także odbiorcą zasiłku Funduszu w roku budżetowym 1933/1934. Zasiłek ten przeznaczył na badania etnograficzne Kraju Basków. *Trzecie sprawozdanie* 1937, s. 171.

⁵⁶ Frankowski 1931, s. 214.

⁵⁷ AAN, PRM, sygn. 99-43. Statut Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego, k. 3.

w II RP Fundusz, Towarzystwo w Niemczech posiadało doświadczenia z kilkuletniej działalności. Miało nawet własne czasopismo. Na kierunek prac Funduszu wpływ wywierały treści publikowane na łamach „Nauki Polskiej”, będącej jednak organem Kasy imienia Józefa Miąnowskiego. Charakter i specyfikę Towarzystwa oddają słowa Suchodolskiego, który stwierdził, że

Towarzystwo uznawane jest jako *wspólna* własność uczonych niemieckich, a nie jako poza nimi stojąca instytucja i, dzięki temu właśnie, może ono wyzyskać i zorganizować wszystkie siły całej społeczności badaczy. Ta demokratyczna podstawa Towarzystwa uzupełniona jest organizacją sprężystą i mogącą działać samodzielnie, choć odpowiedzialnie przed ogółem. Działa zaś sprawnie i świadomie dąży do swych celów dlatego, że wspiera się na opinii i radach najtęższych fachowców⁵⁸.

Istniejąca w Danii Fundacja Rasmusa Raska i Hansa Christiana Ørstedta miała do pewnego stopnia zbliżony charakter do Funduszu Kultury Narodowej. Operowała kwotą 5 milionów koron duńskich, pierwsza dotacja ze Skarbu Państwa na rzecz Funduszu w Polsce wynosiła natomiast 5 milionów złotych. Zarówno *Rask-Ørsted Fond*, jak i polski FKN posiadały własne Komitety, w których zasiadali przedstawiciele władz. Zasadnicza różnica polegała na tym, że polski Fundusz nie stanowił inicjatywy prywatnego mecenasa (w roli mecenasa występowały władze II RP). Co oczywiste, nie był też fundacją.

Komitet Funduszu Kultury Narodowej, któremu przypisano zbliżone do Funduszu w Szwecji kompetencje w zakresie rozdziału środków, również składał się z pięciu członków. Szwedzki Fundusz oraz FKN rozpoczynały działania w zbliżonym okresie.

Ważne źródło inspiracji dla koncepcji i działań Funduszu Kultury Narodowej stanowiła polityka realizowana na Łotwie. *Kultūras Fonds* funkcjonował przy resorcie oświaty. Było to więc odmienne rozwiązanie od przyjętego w Polsce, gdzie FKN działał w ramach Prezydium Rady Ministrów, a nie przy Ministerstwie WRiOP. Polski Fundusz, powołany uchwałą Rady Ministrów w 1928 roku, czekał na ustawę stwarzającą możliwości poszerzenia działalności aż dziewięć lat – do 1937 roku.

⁵⁸ Suchodolski 1929, s. 213.

Na Łotwie zmiany organizacyjno-prawne zostały więc przeprowadzone znacznie szybciej – w pierwszym okresie działalności *Kultūras Fonds*, kiedy w Polsce nie istniał jeszcze FKN. W Polsce Fundusz Kultury Narodowej aż do czasu modernizacji organizacyjno-prawnej w drugiej połowie lat trzydziestych XX stulecia nie miał zagwarantowanej możliwości posiadania własnego majątku. Był uzależniony od kwot zawartych w corocznych preliminarzach budżetowych. Struktura łotewskiej instytucji i model jej działania były bardziej rozbudowane w porównaniu z FKN. W tomie XV „Nauki Polskiej” z 1932 roku w „Kronice zagranicznej”, omawiającej działania podejmowane przez *Kultūras Fonds* na Łotwie w latach 1928–1930, Julian Krzyżanowski (wykładowca literatury słowiańskiej na ryskim Uniwersytecie Łotwy od 1930 do 1934) stwierdził:

F. K. w Łotwie ma daleko szersze zadania, aniżeli nasz „Fundusz Kultury Narodowej”, spełnia on bowiem cały szereg funkcji, u nas wykonywanych już to przez Ministerstwo W. R. i O. P., już to przez organy samorządowe⁵⁹.

Proces podejmowania decyzji dotyczących wsparcia i funkcjonowania *Kultūras Fonds* wskazywał na bardziej kolegialny charakter tej instytucji. Znając opinie i rekomendacje komisji rzeczoznawców, „mała rada” kierowała je – razem z własną opinią – do Rady zarządzającej *Kultūras Fonds*. Rada powoływała inspektora, obierała też Komisję Nadzorczą. Czyniła to w intencji stworzenia form opieki nad właściwym wykorzystaniem zasiłków. Zaplanowano regularne posiedzenia Rady, odbywające się każdego miesiąca w ostatnim tygodniu po okresie sesji łotewskiego parlamentu. Przewidywano też nadzwyczajne posiedzenia – zarówno Rady, jak i „małej rady” – w sytuacjach tego wymagających⁶⁰. W Polsce od roku budżetowego 1931/1932 zrezygnowano z regularnych posiedzeń Komitetu Funduszu Kultury Narodowej na Zamku Królewskim w Warszawie. Organ ten został utrzymany, ale na początku każdego roku budżetowego dyrektor Stanisław Michalski był upoważniany przez Prezydenta Ignacego Mościckiego do decydowania o rozdziale – w postaci zasiłków i stypendiów – środków, którymi Fundusz mógł dysponować na podstawie kolejnych ustaw skarbowych.

⁵⁹ *Kronika zagraniczna* 1932 (XV), s. 391.

⁶⁰ Lichtarowicz 1929, s. 291.

Sfera decyzyjna należała więc do dyrektora Michalskiego, opierającego działania na aprobachie Prezydenta RP oraz prezesa Rady Ministrów, którym przekazywał sprawozdania z prac⁶¹. Przewidziana w uchwale Rady Ministrów z 2 kwietnia 1928 roku oraz w statucie Funduszu Kultury Narodowej Rada, która miała pełnić rolę organu opiniodawczego złożonego z Michalskiego jako dyrektora oraz od 12 do 18 przedstawicieli środowiska naukowego, artystycznego i literackiego, nie ukonstytuowała się do 1938 roku⁶². *Kultūras Fonds* i FKN łączyła polityka jedynie niewielkiego uwzględniania w polityce wsparcia twórczości mniejszości narodowych.

Kultūras Fonds stanowił instytucję spełniającą dwojaką rolę. Łotewska instytucja umożliwiała kierowanie wsparcia na potrzeby szeroko pojętej pracy kulturalnej. Posiadała też państwowotwórczy charakter, na co zwrócił uwagę Lichtarowicz⁶³. Powstanie *Kultūras Fonds* było możliwe wobec istnienia łotewskiej kultury i świadomości narodowej. Po powstaniu niepodległej Łotwy konieczne było utrwalenie państwowego bytu, czemu sprzyjała troska o rodzimą narodową kulturę. Łotwa i Polska były państwami, które powstały w konsekwencji I wojny światowej, co rodziło pewne zbieżne problemy w sferach kultury i nauki. Na tym podłożu ukształtowały się bezpośrednie analogie występujące w działaniach *Kultūras Fonds* i Funduszu Kultury Narodowej w Polsce, z którym w perspektywie Stanisław Michalski i władze RP również łączyły państwowotwórcze znaczenie. Nie dziwi więc, że dyrektor Michalski uznał obserwacje Lichtarowicza za interesujące, czemu dał wyraz w liście do Władysława Semkowicza z 13 listopada 1929 roku, z którym wielokrotnie omawiał sprawy dotyczące polskiego Funduszu Kultury Narodowej⁶⁴.

Fundusz w Estonii cechował dystans do biurokracji – charakteryzujący także w Polsce Fundusz Kultury Narodowej. *Eesti Kultuurkapital* nie

⁶¹ Jaczewski 1971, s. 144.

⁶² AAN, PRM, sygn. 99-27, Uchwała Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1928 r. w sprawie utworzenia Funduszu Kultury Narodowej, k. 115–116. Ibidem, sygn. 99–27, Statut Funduszu Kultury Narodowej, k. 128–129.

⁶³ Lichtarowicz 1929, s. 325.

⁶⁴ Biblioteka Jagiellońska, Korespondencja Władysława Semkowicza z władzami państwowymi w sprawach organizacji i finansowania prac naukowych oraz oceny książek i pomocy naukowych, sygn. 9572 IV. List Stanisława Michalskiego do Władysława Semkowicza z 13 XI 1929, k. 235.

posiadał jednak takiej niezależności w stosunku do rządzących, jak FKN w II RP. Pozostał silnie związany z władzami państwa. Posiadał bardziej rozbudowaną strukturę niż FKN. Podobnie, jak lotewski *Kultūras Fonds* i polski Fundusz Kultury Narodowej, *Eesti Kultuurkapital* nie traktował na równi potrzeb mniejszości narodowych z kulturą dominującą w państwie. *Eesti Kultuurkapital* charakteryzował niski odsetek środków przekazywanych na naukę. Była to zasadnicza różnica w zestawieniu z Funduszem Kultury Narodowej, którego fundamentem i główną ideową motywacją było zaspokajanie potrzeb twórczości naukowej⁶⁵.

Bohdan Jaczewski uznał:

Sytuacja nauki w Czechosłowacji i na Węgrzech była przedmiotem szczególnego zainteresowania organizatorów nauki polskiej. Tradycja wspólnego rozwoju instytucji naukowych w monarchii austro-węgierskiej stwarzała bowiem okazję do aktualnych porównań⁶⁶.

Mimo to nie występowały bezpośrednio inspiracje czeskimi i węgierskimi wzorcami, do których odwoływano się inicjując FKN w Polsce. W „Nauce Polskiej” nie dokonano też prezentacji działalności instytucji, którą można byłoby umownie określić odpowiednikiem „węgierskiego Funduszu Kultury Narodowej”.

Jakiegokolwiek porównania FKN z instytucjami działającymi poza Europą mają odległy charakter. *National Academy of Sciences* była bliższa organizacyjnie akademiom naukowym w Europie niż Funduszowi w Polsce. Wprawdzie *National Academy of Sciences*, jak i *National Research Council* dowodziły inicjatywy uczonych oraz zrozumienia roli nauki przez państwo amerykańskie, które w osiągnięciach na polu twórczości upatrywało własnych korzyści, to jednak Polskę i USA dzieliła nie tylko duża odległość, ale też odmienne uwarunkowania historyczne, polityczne oraz ekonomiczne⁶⁷.

⁶⁵ Stanisław Herbst wskazał, że nie istniał nawet w ramach funduszy specjalnych *Eesti Kultuurkapital* osobny Fundusz Nauki. Wynikało to z silnego związku estońskich towarzystw naukowych z Uniwersytetem w Tartu (dawniej Dorpacie). Uniwersytet ten odpowiadał za wspieranie tych towarzystw z własnych środków. *Kronika zagraniczna* 1933, ss. 289–291.

⁶⁶ Jaczewski 1978, s. 65.

⁶⁷ Zob. więcej *Kronika zagraniczna* 1933, ss. 240–257.

18. Konkluzje

Przedstawione w artykule dane nie są wszystkimi obserwacjami na łamach „Nauki Polskiej”, gdzie podawano wiele szczegółów z różnych krajów. Nie wszystkie informacje dotyczące organizacji nauki i kultury oraz form udzielania im wsparcia pozwalają jednak na odnalezienie bezpośrednich analogii z Funduszem Kultury Narodowej. Niektóre obserwacje dotyczące uwarunkowań w danym państwie czy działań poszczególnych instytucji były publikowane kilkakrotnie w różnych tomach „Nauki Polskiej”. Świadczyło to o aktualizowaniu pozyskiwanych informacji, co nabierało dodatkowego znaczenia w okresie zmieniającej się koniunktury gospodarczej.

Zwracano uwagę na udział społeczeństwa w popieraniu twórczości, jednak w środowisku naukowym w Polsce coraz popularniejsze były przekonania o konieczności pełniejszego zaangażowania państwa, do czego przyczyniały się obserwacje właśnie zagranicznych rozwiązań. Gdy powstał Fundusz Kultury Narodowej w Polsce, środowisko naukowe nie zaprzestało analiz. Przeciwnie, zdarzało się, że poszukiwano bezpośrednich analogii. Znamionym tego świadectwem mowa Bolesława Hryniewieckiego „Szturm do Funduszu Kultury Narodowej” – wygłoszona 26 października 1930 roku na Uniwersytecie Warszawskim. W jej ramach autor dokonał porównania możliwości finansowych FKN i niektórych zagranicznych instytucji o zbliżonym charakterze:

Maleńka Łotwa posiada analogiczny fundusz, lecz wynoszący rocznie 2 ½ mln zł, Niemcy Towarzystwo Popierania Nauki (16 mln zł rocznie), Belgia w roku 1927 ze składek stworzyła wielomilionową instytucję Fonds National de la Recherche scientifique i w pierwszym roku wydała przeszło 2 mln franków, pozatem posiada jeszcze inną instytucję Fondation Universitaire rozporządzającą przeszło milionem franków rocznie⁶⁸.

To porównanie wypadalo niekorzystnie dla FKN, który ówczesnie operował kwotą 2 milionów zł, a dodatkowo – jak zauważył Hryniewiecki,

⁶⁸ Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, Jan Hulewicz: Materiały i notaty odnoszące się do biografii i działalności Stanisława Michalskiego, rkps 10310, Bolesław Hryniewiecki, „Szturm do Funduszu Kultury Narodowej”, bez pag.

wiecki – stanął przed zagrożeniem redukcji do miliona zł, która faktycznie się dokonała.

Nie ulega wątpliwości, że utworzony w Polsce w 1928 roku Fundusz Kultury Narodowej wpisał się w kontekst powoływanych po I wojnie światowej w różnych krajach instytucji państwowych, odwołujących się do zaspokajania potrzeb środowiska akademickiego czy szerszej kulturalnego. Rozumiał to Stanisław Michalski i inni inicjatorzy Funduszu. We „Wstępie” do pierwszego drukowanego sprawozdania FKN Michalski stwierdził:

Zagranicą również zaznaczył się w okresie powojennym ożywiony ruch na polu tworzenia osobnych funduszy, pokrewnych polskiemu Funduszowi Kultury Narodowej; ze sprawozdań tych instytucji widać, że utrwalają one na stałe swój byt, rozszerzając przytem i pogłębiając działalność na polu planowej gospodarki kulturą narodową. Przytaczamy dla przykładu: Departament of Scientific and Industrial Research w Anglii, Fonds National de la Recherche Scientifique I Fondation Universitaire w Belgii, Rask-Ørsted Fond w Danji, Caisse Nationale des Sciences we Francji, Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas w Hiszpanji, Kulturas Fond w Łotwie, Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft w Niemczech, Statens Forskningsfond w Norwegji, National Research Council w St. Zjednoczonych Ameryki Półn., Consiglio Nazionale delle Ricerche we Włoszech i in.⁶⁹.

W dalszej części „Wstępu” Michalski wymienił kilka z analizowanych instytucji działających w różnych państwach. Tak jak niektóre tego typu zagraniczne instytucje, Fundusz Kultury Narodowej powstał dzięki zrozumieniu przez rządzących korzyści związanych z rozwojem nauki, prowadzącym do zaspokojenia potrzeb środowiska akademickiego, które wywierało wpływ na jego charakter.⁷⁰

⁶⁹ *Pierwsze sprawozdanie* 1931, s. 1.

⁷⁰ O zagranicznych rozwiązaniach w zakresie organizowania środków na naukę w okresie dwudziestolecia międzywojennego zob. więcej: Jaczewski 1930.

Wykaz skrótów

AAN	– Archiwum Akt Nowych w Warszawie
AN PAN i PAU	– Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie
APAN	– Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
AZLZ	– Archiwum Zygmunta Lubicz Zaleskiego
BJ	– Biblioteka Jagiellońska
BN PAU i PAN	– Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie
BPP	– Biblioteka Polska w Paryżu
PAU	– Polska Akademia Umiejętności
PRM	– Prezydium Rady Ministrów

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- AAN, PRM, sygn. 99-27. Statut Funduszu Kultury Narodowej.
- AAN, PRM, sygn. 99-27. Uchwała Rady Ministrów z dnia 2 kwietnia 1928 r. w sprawie utworzenia Funduszu Kultury Narodowej.
- AAN, PRM, sygn. 99-43. Statut Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego.
- AN PAN i PAU, PAU I-233a. List Stanisława Michalskiego do Stanisława Kutrzeby z 14 IV 1932.
- APAN, Kasa im. J. Mianowskiego, sygn. 47. Artur Śliwiński. Ze wspomnień osobistych o Stanisławie Michalskim.
- BJ, Korespondencja Władysława Semkowicza z władzami państwowymi w sprawach organizacji i finansowania prac naukowych oraz oceny książek i pomocy naukowych. sygn. 9572 IV. List Stanisława Michalskiego do Władysława Semkowicza z 13 XI 1929.
- BN PAU i PAN, Jan Hulewicz: Materiały i notaty odnoszące się do biografii i działalności Stanisława Michalskiego, rkps 10310. Bolesław Hryniewicz, „Szturm do Funduszu Kultury Narodowej”.
- BPP, AZLZ, Działalność Zygmunta Lubicz Zaleskiego jako Delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego we Francji. Koordynacja działań Funduszu Kultury Narodowej, sygn. 3863. List Stanisława Michalskiego do Zygmunta Lubicz Zaleskiego z 5 III 1931.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas. Legislación 1931–1934*, Madryt [b. r.].
- Fundusż Kultury Narodowej 1937: Fundusż Kultury Narodowej (1928–1937). Zarys działalności*, Warszawa 1937.
- Kulturas Fonds 1928: Kulturas Fonds 1920–1928*, Ryga 1928.
- Pierwsze sprawozdanie 1931: Pierwsze sprawozdanie Funduszu Kultury Narodowej 1/III 1928–1/IV 1931*, Warszawa 1931.
- Drugie sprawozdanie 1934: Drugie sprawozdanie Funduszu Kultury Narodowej*, Warszawa 1934.
- Trzecie sprawozdanie 1937: Trzecie sprawozdanie Funduszu Kultury Narodowej*, Warszawa 1937.

WSPOMNIENIA

- Michalski, S. 1933: Michalski S., Ś. p. Władysław Lichtarowicz (1863–1932). *Ziemia. Ilustrowany Miesięcznik Krajoznawczy* 18(4), ss. 62–65.

PRASA

- Broch, Olaf 1930: Kilka uwag o organizacji nauki w Norwegji, oprac. I. Lunde. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XIII, ss. 107–125.
- Frankowski, Eugeniusz 1931: Organizacja nauki w Hiszpanji. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XIV, ss. 213–262.
- Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas w Madrycie 1936: Fundación Nacional para Investigaciones Científicas y Ensayos de Reformas w Madrycie. Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XXI, ss. 344–346.
- Górski, Konrad 1925: *Organizacja nauki w Czechosłowacji, Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* V, ss. 350–373.
- Kridl, Manfred 1929: Kilka uwag o organizacji nauki w Belgji. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XI, ss. 174–202.
- Kronika zagraniczna 1931: Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XIV, ss. 292, 306–314, 319.
- Kronika zagraniczna 1932: Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XV, ss. 356–367, 390–392.
- Kronika zagraniczna 1932: Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XVI, ss. 123–137.

- Kronika zagraniczna* 1933: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XVII, ss. 240–257, 270–272, 289–291.
- Kronika zagraniczna* 1934: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XIX, ss. 429–436.
- Kronika zagraniczna* 1937: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XXII, ss. 254–257.
- Kronika zagraniczna* 1938: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XXIII, ss. 243–245.
- Kronika zagraniczna* 1939: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XXIV, ss. 337–348.
- Kruszewska, Felicja 1935: *Działalność Fundacji Rockefellerowskich na polu popierania nauki*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XX, ss. 168–206.
- Kutrzeba, Stanisław 1920: *Nauka a państwo*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* III, ss. 83–97.
- Lichterowicz, Władysław 1929: *Fundusz Kultury w Łotwie*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XI, ss. 288–328.
- Malkowski (oprac.), Stanisław 1919: *Ankieta poświęcona przyszłości nauki we Francji*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* II, ss. 610–613.
- Nowicki, Brunon 1937: *Fundusz Kultury w Łotwie*. *Polska Zbrojna w Kulturę. Dodatek niedzielny Polski Zbrojnej* 1 (13), s. 4.
- Pollak, Roman 1925: *Organizacja nauki we Włoszech (Luźne uwagi)*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* V, s. 307–333.
- Pollak, Roman 1929: *Nowe usiłowania na polu popierania nauki we Włoszech*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XI, ss. 261–266.
- „Polska Zachodnia”, nr 88: 28 III 1928.
- Sergescu, Petre 1934: *Obecny stan nauki w Rumunii*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój*, ss. 200–224.
- Stan materialny nauki i nauczania w Finlandji* 1925: *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* V, ss. 374–384.
- Stemann, Ingeborg 1925: *Organizacja nauki w Danji*. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* V, ss. 334–349.
- Suchodolski, Bogdan 1929: *Opieka nad nauką w Niemczech*, *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XI, ss. 203–257.
- Suchodolski, Bogdan 1929b: *Z dziedziny organizacji popierania nauki w Szwajcarii*, *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* XI, ss. 258–260.

- Tomcsányi, János 1927: Dzisiejsza organizacja nauki węgierskiej i jej warunki materialne (Na podstawie danych z roku 1922/23, 1923/24 i 1924/25), *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* 1927 VI, ss. 332–348.
- Tomcsányi, János 1931: Dzisiejsza organizacja nauki węgierskiej i jej warunki materialne. Na podstawie danych z lat ostatnich, *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* 1931 XIV, ss. 177–185.
- Tretiak, Andrzej 1927: Nauka w Anglii. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* VI, ss. 276–312.
- van Wijk, Nikolas 1927: *Organizacja nauki w Holandji*, *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* VI, ss. 314–315, 324–325.
- Wojciechowski, Jan 1925: Anglia. Współpraca państwa i przemysłu na polu badań naukowych. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* V, ss. 385–392.
- Znaniński, Florian 1923: Organizacja nauki zagranicą: Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. *Nauka Polska – Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój* IV, ss. 487–504.

AKTY PRAWNE

- Dz.U. 1928 nr 43 poz. 420. Ustawa z dnia 31 marca 1928 r. o nadzwyczajnych inwestycjach państwowych.
- Dz.U. 1937 nr 55 poz. 424. Ustawa z dnia 16 lipca 1937 r. o Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego.

OPRACOWANIA

- Cultural Endowment 2021: History – Cultural Endowment of Estonia. URL: <https://www.kulka.ee/about-us/history> (dostęp: 30.08. 2021).
- Jaczeński, Bohdan 1930: *L'organisation des fonds pour favoriser la science en Europe au cours des vingtièmes années de l'entre – deux – guerres*, „Etudes L'Histoire de la sciences et de la technique”.
- Jaczeński, Bohdan 1971: *Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jaczeński, Bohdan 1978: *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Linguerrì, Sandra 2000: *La Società Italiana per il Progresso delle Scienze: 1907–1930*, „Nuncius. Annali di Storia della Scienza” XV (I), ss. 51–78.
- Piskurewicz, Jan 1993: *W służbie nauki i oświaty. Stanisław Michalski (1865–1949)*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki. ISBN 83-900891-0-6.